

בירורי הלכה

הרב חיים שלום דייטש

שריפת חמץ קודם זמנו האם, ואימתי, מקיים המצוה.

כתב הרמ"א בסי' תל"ד ס"ב בשם מהרי"ו אין לבטל ביום אלא לאחר ששרף את החמץ כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו. ובשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רי"ד מביא להקשות בשם מו"ה קויפמאן מהא דכתב הר"ן בריש פסחים והובא בשו"ע ר תל"ד ס"ז דלשון ביטול כעפר לא מהני בכ"מ אלא בחמץ הואיל ובאמת אינו ברשותו ורק התורה עשאה כשלו וע"ז מהני גם לשון ביטול, ונמצא דאין הביטול חל אלא בתחלת שעת איסורו שאז הוא אסור בהנאה ואינו שלו והיינו בתחילת ו' וא"כ כששורף בשעה ה' (דע"כ להרמ"א שורף בשעה ה' כמ"ש המ"א סק"ח שהרי הביטול הוא לאחר השריפה וקודם שעה ו') אף שכבר בטלו עדיין אינו כמבוטל עד שעה ו' וכששורף ה"ה שורף חמץ שעדיין אינו מבוטל.

והמהר"ם שיי"ק תירץ לפמ"ש המג"ש דמצות תשביתו הוא כשיבוא חצות יהא מושבת, דעכצ"ל כ שהרי שורף קודם זמן מצות תשביתו וזמן המצוה הוא מחצות וע"כ שהמצוה מתקים בהגיע זמן חצות שאז החמץ מושבת, ולכן אם ביטל קודם שריפה נמצא דבעת קיום המצוה שהוא בחצות כבר הוא מבוטל.

ולענ"ד אינו מובן דא"כ גם אם יבטל אחר השריפה כיון שמצות תשביתו מתקיים בחצות ואז כבר הוא מבוטל. ואת"ל שלא שייך לבטל דבר שכבר נשרף, א"כ ה"ה אם יבטל קודם שריפה כיון שבעת שהביטול חל שהוא בחצות כבר החמץ שרוף לא שייך שיחול הביטול, שהרי כל מה שהביטול חל הוא כנ"ל להר"ן משום שבעת שאינו ברשותו הוא נשאר ברעתו הקודמת שבטלו וכ"כ הנוב"י סי' י"ט (והובא גם במהר"ם שיי"ק הנ"ל). ואת"ל ששניהם חלים כאחת ומהני, א"כ ה"ה כשבטלו קודם השריפה נאמר כן.

[2647]

וי"ל בהקדים שדברי הרמ"א מוקשים מניה וביה ויבואר עפמ"ש בשוע"ר סי' תמ"ו ועפ"י י"ש לתרץ גם קושיא דמהר"ם שי"ק. (ואולי יש להכניסו בתירוץ).

דהנה המנ"ח במצוה ט' חקר אם המצוה דתשבתו הוא בשב ואל תעשה כמו בשבת ויו"ט חקר דאיכא עשה דשבתון כשאינו עושה מלאכה. וא"כ אם לא היה לו כלל חמץ גם קיים מצות תשבתו. או דהמצוה הוא בקום ועשה להשבית חמץ, ואם לא היה לו כלל חמץ לא קיים המצוה ואף שאינו עובר שהרי אין לו, מ"מ לא קיים. ולפי"ז נמצא שמצוה שישתדל לקנות חמץ כדי לקיים בזה מצות עשה דתשבתו כמו בציצית שמצוה לקנות טלית כדי לקיים מצות ציצית.

וכתב שם כו"כ נפ"מ ביניהם. דאם המצוה הוא בקו"ע אינו מקיים המצוה אא"כ שורף בזמן דהיינו מדאורייתא בשעה ז' אחר חצות ומדרבנן בשעה ו', אבל אם המצוה הוא בשוא"ת אה"נ דבעת ששרף עדיין לא בא זמן המצוה שיהא החמץ מושבת מ"מ כיון שבהגיע זמן האיסור החמץ מושבת ה"ה מקיים המצוה. ומבארו יותר בהמשך דבריו דזה ברור דא"א לקיים מצות תשבתו אלא בזמן שנתנה התורה ולא קודם. וכמו מילה קודם ח' ולפני זמנו אינו מצוה, וכ"כ הרא"ש בריש פסחים ס"י והובא ונתבאר בשוע"ר סי' תל"ב קו"א סק"א (דלכן לא שייך לברך על ביעור דקודם ו' ד"אינו מצוה כלל") אלא אם המצוה היא בשוא"ת ה"ז מקיים אח"כ בעת שיגיע שעה ו' או ז'. משא"כ אי הוי בקו"ע נמצא דלא קיים מצוה כלל.

ועפ"י דברי הרמ"א בשם מהרי"ו מוקשים מניה וביה, שהרי על כרחך שורפו קודם זמן איסורו וכמ"ש במ"א סק"ח וא"כ לא קיים בשעת מעשה שום מצוה בקו"ע, ואם תאמר דמקיים אח"כ בעת זמן איסורו בשב ואל תעשה וא"כ מה לי אם יבטל קודם ולא יהיה שלו, הא גם בזה ה"ה מקיים מצות תשבתו בשוא"ת שאין לו חמץ ברשותו.

ועד"ז מצאתי בשו"ת מהר"ם שי"ק סי' של"ו שהקשה השואל לפי דברי הרמ"א הנ"ל מ"ט לא ימתינו לשרוף אחר חצות כדי לקיים מצות תשבתו, ז"א שבלא דברי הרמ"א או דאמרינן כנ"ל דבלא"ה מקיים בשוא"ת או דאינו צריך להשתדל לקיים המצוה ושאני מציצית (וכ"נ בטור סי' כ"ד שבציצית איכא טעם מיוחד שצריך להכניס עצמו בחיוב) אבל לפי דברי הרמ"א דצריך להשתדל לקיים בקו"ע היה צריך לשרוף כזית אחר חצות, דקודם חצות ל"ק המצוה וכמ"ש שם בשם הרא"ש. אך

אוצר החכמה

להנ"ל הו"ל להקשות טפי דממ"נ אי שורף קודם חצות הא לא הרויח כלום בזה ששורף קודם הביטול שהרי שריפה שלא בזמנו אין זה מצוה. וע"ז לא יועיל מה שתירץ המהר"ם שיק שאסור להשהותו לאחר חצות משום שמביא לאכלו, דאה"נ שאי"צ להשהותו, אבל גם אי"צ להזהר שלא יבטלו קודם השריפה דממילא אין כאן מצוה בשעת מעשה.

(ובדברי הרמ"א היה מקום לומר דאה"נ תשביתו אינו מקיים, אך כלשונו "מצות שריפה" היינו מה שנלמד מנותר דהוא בלאו מצות תשביתו וכמ"ש במנ"ח שם. ובזה אדרבה לשיטת רש"י הוא דוקא קודם זמן מצות תשביתו. ובפרט לפמ"ש הגר"א בסי' תמ"ה ס"א במ"ש הרמ"א המנהג לשורפו — שהוא עפ"ד רש"י. אך בשוע"ר סי' תל"ד סי"ד ששינה לשון הרמ"א וכתב "עד שיבער" כדי שיקיים מצות ביעור חמץ בחמץ שלו" ומצות ביעור היינו מ"ש כבר בתל"א ס"ב דהוא בכל דבר משום תשביתו, ועדיין לא השמיענו דברי הרמ"א בסי' תמ"ה שצריך שריפה דוקא משום דנלמד מנותר.)

ועוד יש להקשות הא מזה שהצריך הרמ"א שיקיים מצות ביעור בקו"ע דוקא ע"י שריפה או בכל דבר מוכח דס"ל שהוא בקו"ע, ואיך נהגו לשרוף החמץ קודם זמן איסורו מטעם שכתב בשוע"ר סי' תל"ד ס' י"ב כדי שיבטל ביטול היום, או מטעם שכתב המ"א כדי שיבטל קודם השריפה. (ומשוע"ר משמע דאף בלא מ"ש בסי"ד לבטל אחר השריפה שהוא "טוב ליזהר" יש לשרוף קודם זמן איסורו משום הביטול בלבד, דביטול היום יזכור רק אם יעשה איזה פעולה של שריפה) ואיך ביטלו משום זה המצוה דתשביתו. וכע"ז הקשה המנ"ח שם על תקנת רבנן משעה ה'. יעוי"ש מה שתירץ. אבל ע"ז לא יועיל תירוצו, שהרי שריפה קודם זמן הביעור הוא ממנהגא בעלמא וכמ"ש בקו"א סי' תל"ד סק"א ואת"ל שהוא משום שזה בשוא"ת א"כ שוב קשיא מאי איכפת לי אם יבטל, (וגם את"ל שאין חיוב להשתדל ושאני מציצית — שוב תקשי כנ"ל.)

ונראה לבאר כ"ז עפמ"ש בשוע"ר סי' תמ"ז ס"ב דמוצא חמץ לאחר שכבר שרף כל החמץ אף שכתב המ"א דבמצא במועד מברך מ"מ קודם שעה ו' אינו מברך שלא נגמרה עדיין מצות הבדיקה שהרי אינו בודק אלא כדי לבער מן העולם וכ"ז שלא הגיע שעה ו' א"צ לבערו ונמצא שלא עשה כלל מצוה בבדיקתו ובביעורו עד שהגיע שעה ו' ואין חמץ נמצא ברשותו אזי למפרע עשה מצוה בבדיקתו ובביעורו.

[2649]

מדבריו נלמד דרך חדש (שלא כב' הצדדים דהמנ"ח) וארכביה אתה רכשי דאה"נ כ"ז שלא הגיע זמן הביעור "לא עשה כלל מצוה" אבל אח"כ נעשה למפרע מצוה.

והכוונה למפרע אינו שהוברר למפרע דא"כ היה יכול גם לברך על הביעור דאז יתברר שהיה ברכה, והרי בקו"א תל"ב סק"א כתב שאינו יכול לברך, בביעור קודם שעה ו'.

אלא זה כמ"ש בלקו"ש ח"ו עמוד 54 הערה 39 לענין תנאי, שקיום התנאי אינו בירור בעלמא, וכמ"ש הרמב"ם שא"א להנשא בתנאי קודם קיום התנאי בפועל (אף דברור שיתקיים כגון דתלה במיתה). וע"כ דהתנאי פועל למפרע שיהיה מצוה.

והביאור בזה י"ל דכיון שעושה עתה את המעשה שמכח זה נובע אח"כ התוצאה ש"אין חמץ נמצא ברשותו" ה"ז פועל שמעשה ביעור נעשה מצוה למפרע שהרי ע"י המעשה נעשה אח"כ התוצאה. וזה שלא כהנחת המנ"ח שאם המצוה בקו"ע אם עשה שלא בזמנו ה"ז לא יהיה מצוה כלל, שהרי כתב רבינו להדיא שהביעור נעשה אח"כ מצוה.

וזה שלא כהנחת המנ"ח שאם המצוה בקו"ע אם עשה שלא בזמנו ה"ז לא יהיה מצוה כלל, שהרי כתב רבינו להדיא שהביעור נעשה אח"כ מצוה.

ובביאור הדבר מ"ש משאר מצות דאם לא עשה בזמנו אינו מצוה כלל כגון מילה דדימהו המנ"ח – י"ל עפמ"ש המ"א בסי' תמ"ד סקי"א והובא בשוע"ר שם סט"ז דשאני תשביתו ממילה שעוברים כל רגע. והביאור י"ל משום דתשביתו העיקר הוא התכלית שלא יהיה חמץ ולכן אף אם אח"כ שורף כ"ז שהיה קיים סו"ס היה חמץ, ולכן עובר כל רגע. משא"כ בשאר מצות שהעיקר הוא המעשה ואם קיים אח"כ המעשה לא עבר כלום. (ולפ"ז צ"ע איך יתאים עם הידוע בשם הרגצ'ובי שבמילה אינו גם שלא יהיה ערל).

בסגנון אחר המעשה הוא הפעם אחת משא"כ התכלית שלא יהיה חמץ הוא כל רגע ורגע. ולכן היה ס"ד בשוע"ר תמ"ה ס"א שמשום זה חייב לבערו קודם הזמן כדי שלא יעבור, אף שהמעשה לא קיים בזמנו מ"מ העיקר הוא התכלית. וטעם הדבר י"ל משום דבחמץ יש גם לאו. וזה עובר כל רגע, וגם צריך לעשות לפני שיגיע הזמן כמ"ש בקו"א תל"ב סק"א, ולכן גם העשה ה"ז ע"ד הלאו, וכמ"ש באחרונים (מנ"ח שם

שאג"א) שגם בתשביתו חייבת אשה אף שהזמ"ג, משום שזה כמו הלאו. (אף שאינו ממש כמו הלאו, שהרי א"צ לבער קודם הזמן. וי"ל הגדר בזה שאחר שכבר חל העשה ה"ז כמו הלאו משא"כ קודם שחל העשה). ובפשטות י"ל שהרי היה ס"ד שיבער קודם הזמן כמ"ש בשוע"ר תמ"ה ס"א (והא דאי"צ הוא משום ד"עשה" היינו לעשות, והעשיה וההשתדלות גם זה בכלל המצוה ולא כמ"ש במ"מ וציונים) ולכן אף שלמסקנא אי"צ, מ"מ באם עשה כן אי"ז כשאר מצות שלא היה מצוה כלל. (ודוגמא לכל הנ"ל מדליק נרות חנוכה בעש"ק קודם השקיעה להשיטה דכבתה זקוק לה, בכה"ג שמדליק קודם זמנו, מטעם שעדיין אינו מצוה אלא לאחר השקיעה, מ"מ נעשה אח"כ מצוה למפרע, אבל שם עדיפא שגם יכול לברך ע"ז, כי מוכרח לעשות עד"ז. אבל עכ"פ בזה דומה שהמצוה נעשה אח"כ למפרע).

ועפי"ז מיושב הרמ"א דאה"נ הוא בקו"ע ולא יקיים אם יבטל קודם, אבל אם ישרוף קודם אף שאינו בזמנו ה"ז יהיה אח"כ מצוה למפרע, ובזה מיושב שהמנהג לשרוף קודם זמנו לא עוקר המצוה.

ועפי"ז יש גם ליישב קושית המהר"ם שי"ק. דכין שכל מאי דהוי הביעור שלא בזמנו מצוה הוא מחמת שע"ז יהיה אח"כ בזמנו התוצאה שיושבת החמץ, לכן אם בטלו קודם, שמעתה כבר נמצא החמץ במצב כזה שאח"כ בזמנו לא יהיה שלו. לכן גם בשעת מעשה לא נחשב מצוה, שהרי כל המצוה הוא מחמת הזמן שאח"כ ועתה שכבר בטלו ועומד מעתה שאח"כ לא יהיה שלו אין שום מקום שיהיה מצוה.